

DOSLOV

Podle řecké báje vyskočila prý Pallas Athéné z hlavy Diovy dospělá a v plné zbroji. Revolucionáři se však takhle zázračně nerodí, jejich zrání bývá často zdlouhavé a svízelné.

Neumannovy stati a projevy z let 1918—1921, vycházející právě k padesátému výročí založení KSČ, ukazují složitou cestu, kterou se Stanislav K. Neumann, někdejší anarchista, sbližoval s marxismem a posléze dovršil tento vývoj vstupem do KSČ nedlouho po jejím založení, na němž se podílel.

Neumann byl propuštěn z fronty na podzim 1917 po dvou letech sanitní služby na balkánských bojištích. Pro podezření z malárie se dostal na léčení do vojenské nemocnice v Praze. Na jaře 1918, ještě jako voják, začal vydávat „tendenční čtrnáctideník“ Červen, který měl být věnován jak novému umění, přírodě a technice, tak také otázkám socialismu a svobody. Tento časopis nejpřesněji odráží politický vývoj Neumannův.

Neumannova politická publicistika z roku 1918 dokládá, že se ještě nezbavil výhrad vůči marxismu. Vyznával socialismus v anarchistické podobě ruské a francouzské. Marxismus poznával zkreslený soudobým revizionismem, především v podobě bernsteinovské a kautskyánské, a vyjadřoval se s despektem o „německém státním socialismu“. Vážil si jednotlivých osobností z české sociální demokracie, psal vždy s uznáním o Josefu Hybešovi stejně jako o předčasně zemřelém novináři Antonínu Pravoslavu Veselém, ale jako celek neměla sociální demokracie jeho sympatie, zvláště proto, že se nemálo zdiskreditovala za války pro-rakouským postojem části svých špiček a už dříve chybným řešením národnostní otázky, buď chápajícím internacionalismus jako anacionalismus, tj. lhostejnost k národním zájmům, nebo naopak přejímajícím nacionalismus české buržoazie. Neumann proto se skupinou severočeských

anarchistů a spolu s dr. Bohuslavem Vrbenským, Luisou Landovou-Štychovou, Fráňou Šrámkem vstoupil do české socialistické strany. Čeští radikální anarchisté, zastoupení především v mosteckém uhelném revíru, si za války uvědomili, že politika potřebuje širší masovou základnu, že nestačí jen práce v dílčích skupinách a vyčkávání mlhavé „přímé akce“. Strana národních socialistů se ke konci války kriticky distancovala od své minulosti a na ustavujícím sjezdu 1. dubna 1918 se vyslovila pro revoluční socialismus. Po lednové generální stávce 1918 projevila se spontánně tak silná jednota v akcích dělnické třídy, že se zdálo, že dojde i k sloučení obou dělnických stran, národních sociálů i sociálních demokratů. Ke splynutí však nakonec nedošlo, výsledkem byla pouze dohoda o společném postupu, ale čeští socialisté vstupovali do posledního válečného roku s velmi radikálním programem, takže Zdeněk Nejedlý právem charakterizoval obrození této strany (O lidovou republiku I, 1948, str. 255—256): „Zúčtovala s vlastní minulostí radikálně tím, že se zbavila množství lidí, kteří se do nových poměrů nehodili, a nový program a nový cíl vyznačila i novým jménem. Nikoli již ‚národní dělníci‘, ani ‚národní sociálové‘, ale ‚*čeští socialisté*‘ se nazvali na znamení, že chtějí být i střediskem opravdového českého socialismu. Tak vstupovala do života jakoby nová strana, a hned se hlásily i nové síly. Přihlásili se severočeští komunisté anarchisté, jeden z nejlepších našich živlů dělnických, nezkompromitovaný žádným oportunismem ani za války, ani před válkou, přitom nositelé radikálních idejí komunistických již v době, kdy o komunismu bylo u nás sotva slechu. Přihlásila se dále inteligence v čele s prof. Františkem Krejčím, jenž z upřímné oddanosti k ideám socialismu šel do nové strany v pevné důvěře, že to bude bašta důsledného socialismu (zůstane vždy jeho ctí, že tak učinil již v době, kdy inteligence šmahem utíkala k státoprávní demokracii). Tak vše tedy bylo připraveno, strana obrozená, či vlastně nová, mohla vstoupiti do života.

Stalo se tak *prvním sjezdem* české strany socialistické 1. dubna 1918. Protokol tohoto sjezdu měli by si dnes pří-

slušníci a zvláště vůdcové strany dobře přečísti, aby odhadli, kde byli tehdy a kde jsou dnes. Je to vůbec lektura velmi poučná, ale i smutná, neboť nelze se ubrániti smutku při vzpomínce, jaký to byl tehdy duch sjezdu, co naději se k nové straně pojilo a co z toho všeho jest dnes. Byl to jistě jeden z nejkrásnějších politických sjezdů a nesporně vrcholný bod v celých dějinách strany. Strana tehdy nesporně stannula v čele všeho boje za nový stát jako stát socialistický. I sama sociální demokracie se před ní sklonila žádajíc, aby byla na sjezd pozvána, a zde také svými řečníky se prohlásila za solidární s novou stranou, což tehdy znamenalo, že čeští socialisté převezmou vedení. A tak i jiní socialisté se tu tehdy na sjezdu přihlásili (poslal jsem tehdy též pozdrav, a jistě upřímný), poněvadž se předpokládalo, že se tvoří *jednotná fronta socialistů* proti buržoazii (státoprávní demokracii a agrárikům; s klerikály tehdy nikdo nepočítal), aby při prohlašování nového státu byli socialisté připraveni. Proto ovšem také vědomě tu prohlašována jednotná fronta dělnictva jako samozřejmý předpoklad jednotné politiky socialistické.“

Sjezd českých socialistů se vyslovil pro vytvoření samostatného socialistického státu, prohlásil se solidárním s ruskou proletářskou revolucí a skončil zpěvem Rudého praporu. Neumann si však od počátku uvědomoval, že heslo českého socialismu zůstane „prozatím prázdnou bublinou“, jestliže se jeho naplňovatelem a ručitelem nestanou lidové vrstvy. Válka uvedla masy do pohybu a šlo o to, aby se nespokojily pouze s požadavky nacionálními, ale aby byly odhodlány provést „zásadní, neústupné, radikální akce socialistické“. Obával se, aby dělnictvo nesplnilo tajné očekávání buržoazie a po vybojování samostatného státu nevyklidilo pole ve veřejném životě. V článku *Přímocharost* v Červnu ze 7. března 1918 čteme: „Celkem jest dnes již opět zjevno, že radikálně politický měšťan přeje si to, co si prával v každé rozhodné době: součinnost proletariátu jako podrízeného činitele, který vrací se bez reptání k předešlému způsobu života, jakmile dohrál svou pouliční úlohu, — ale nikoli součinnost lidu jako činitele rovnocen-

ného s pány, který když byl zvítězil, to jest pomohl dobýti svobody politické, počne budovati základy spravedlnosti sociální a hospodářské.“

Říjnová revoluce postavila nacionálně orientované české socialisty do tíživé situace. Proklamovala zásadu sebeurčení národů, ale zároveň usilovala o nastolení obecného míru, zatímco český odboj očekával osvobození a rozbití Rakouska od válečného vítězství dohodových států. Neumann zaujímal k událostem v Rusku od počátku v podstatě kladný vztah, i když zprávy docházely neúplné a opožděné. Objektivnímu zpravodajství bránila jednak rakouská cenzura, jednak reakční tisk celého světa naplno rozvinul kampaň proti bolševismu. Po letech v článku *Komunistická strana, kultura a spisovatelé*, otištěném v *Tvorbě* z 20. února 1946, Neumann vzpomíná: „Trvalo to dosti dlouho po Říjnové revoluci, než jsme se vymanili ze lží, pomluv a polopravd, které reakcionáři a maloměšťácké dušičky z celého světa šířili o revolučním ději historicky neméně důležitém a sociálně závažnějším a rozhodnějším revoluce Francouzské.“ Neumann si však od počátku uvědomoval nutnost společenských změn, ke kterým v Rusku docházelo, i když měl výhrady k „příkrým metodám“ práce bolševiků. V důsledku nepřesných informací přeceňuje zpočátku revoluční roli eserů a nutnost revoluce vykládá především z psychologie ruské národní povahy. Přece však patřil mezi první politiky a kulturní pracovníky u nás, kteří pochopili závažnost ruských událostí a vypořádali se s pomluvami a zkreslováním.

Vznik samostatného státu uvítal Neumann radostně, nechápal tento přelom nacionalisticky, nýbrž věřil, že nová republika bude státem sociálně spravedlivým. Dokládá to především jeho báseň 28. říjen 1918, zařazená do sbírky 1914—1918:

I přísahal jsem
já, národ československý, svobodný a živý,
přísahal jsem lidstvu a génium světa,
že chci býti národ spravedlivý,

že nepřestanu drtiti pěstí svatého hněvu
každého, kdo ponižuje,
každého, kdo znásilňuje,
každého, kdo vydírá a utiskuje...

Brzy si uvědomil, že svoboda národní není všechno, že se musí stát pouze počátkem osvobození sociálního. V Ma-sarykovi viděl zpočátku hrdinskou osobnost a vyjadřoval se o něm s nadšením. Ale pojetí dvou nutných etap revoluce už ukazovalo Neumannův názorový vývoj. Těžko se zbavoval výhrad proti „autoritářskému socialismu“ Mar-xovu i proti praxi Říjnové revoluce, ale postupně s růstem třídního rozporu v novém československém státě se s mar-xismem sblížoval.

V druhém ročníku Června (1919) přibýlo statí věnova-ných politickým otázkám. Útočí se v nich proti bezohledné-mu kořistnictví měšťáckých vrstev, které využívají ne-dostatku na trhu k nezřízenému obohacování. V souvislosti s tím se v časopise objevují požadavky socializace velko-průmyslu, bank a velkostatkářské půdy. Výsledky socialistic-kých stran, podílejících se na vládě, byly totiž mizivé: v postupu znárodnění průmyslu se nestal žádný pokrok, také parcelace velkostatkářské půdy se odkládala, proti kořistnictví a zdražování nedovedla vláda úspěšně zakro-čit, navíc se republika, jejíž ministerstvo národní obrany bylo obsazeno socialistou, zapletla do války s revolučním Maďarskem.

Červen nabývá stále zřetelněji rázu anarchokomunistic-kého listu. Přibývá spolupracovníků z řad předválečných anarchistů, píše sem Michael Kácha, Antonín Bouček, Luisa Landová-Štychová aj.

Neumann se stal po převratu poslancem za stranu čs. so-cialistů, vysokým úředníkem ministerstva školství a osvěty (odborový rada — od června 1919 do března 1920) a členem kulturního výboru parlamentu. Jeho návrhy v kulturním výboru (např. proti knižnímu braku, na reformu Akademie věd a umění, na státní dohled nad filmem) byly však ve-směš zamítnuty. Ztráty iluzí odrážely se i v Neumannově

poezii. Jestliže zpočátku spoléhal na pozvolný vývoj a na to, že koalice socialistických stran prosadí pokojnou cestou řadu socializačních požadavků, pak postupně opouští jej tento optimismus. Již v prvním čísle Června vydaném ve svobodné republice (vyšlo začátkem listopadu 1918) čteme Neumannovu čtyřveršovou báseň *Povzdech*:

Životem krutým, cizinou tvrdou
nosil jsem v srdci víru svou hrdou.
Vyhráli jsme to. Nadšení táhne.
Po nové víře srdce však prahne.

Zostřující se vývoj v samostatném státě, prohlubování třídních rozdílů a sociální neklid radikalizovaly Neumannovo společenské přesvědčení. V básni *Žalm* z roku 1919, otištěné v Červnu v prvomájovém čísle 1919, můžeme sledovat rychlý růst básníkovy zneklidnění... „vystřízlivěl jsem z krásného snu / o kvetoucí zahradě, / kde svoboda, bratrství, mír / tančily jako dívčin veselý vír...“ A báseň pak pokračuje otřesným obrazem kořistnictví:

Jako kobylinky
drancují mě hltaví ziskuchtivci,
sedlák mě okrádá,
měšťák mě vydává napospas bankám
a povaleči všeho druhu
poslední berou mi od úst.

Anarchokomunistická skupina ve straně čs. socialistů si zachovala svou relativní samostatnost a dostávala se často do konfliktů s vedením strany. Na konferenci anarchokomunistů v únoru 1919 objevily se už neshody v hodnocení situace a v nazírání na spolupráci s národními sociály. Neumann sám odepřel na této konferenci zastavení Června a vyslovil se pro ideovou nezávislost anarchistů.

Neumann se těžko zbavoval anarchistických představ o „volném komunismu“, postupně však přichází k názoru, že socialistický převrat provádí zpočátku uvědomělá men-

šina, která pak musí získat masy „v určitých formách socialismu autoritářského“. Volný komunismus anarchistických představ promítá si Neumann jako výsledek dlouhého vývoje revolučního. Definitivní překonání anarchistických teorií však přineslo teprve seznámení s leninismem. Velkou roli tu sehrál Maxim Gorkij. V citovaném už článku v Tvorbě z roku 1946 Neumann uvádí: „...brzy poté jsem pochopil a obrátil. Přivedla mě k tomu nejprve knížka humanisticko-kritických článků Maxima Gorkého z doby revoluční (nevzpomínám si právě, jak se česky jmenovala), týchž článků, z nichž si nedávno Ferdinand Peroutka vybral pro Svobodné noviny citáty, které měly být také kritikou naší revoluce a které v době vydání knížky byly u nás vodou na reakční mlýn. Za pár měsíců poté jsem už vydal první domácí překlad Leninova Státu a revoluce. Po všem blouďení, zaviněném hlavně neznalostí marxismu, od něhož mě dlouho odváděla ideologie anarchistická a nechuť k starému socialistickému oportunismu, našel jsem konečně nádherný přístav, vyhovující mé citové i myšlenkové povaze. A tak tedy z knížky Gorkého, z které si kontrarevoluční živly vybíraly kritiku revoluce zdánlivě negativní, vybral jsem si já kladný postoj k revoluci, poněvadž v ní bylo pro mne první poučení o tom, čím Říjnová revoluce skutečně byla.“

Gorkého kniha Nečasové úvahy vyšla u nás na jaře 1919. V doslovu se překladatel Prokop Maxa pokusil zachytit vývoj Gorkého vztahu k bolševické moci a připojil dopis Gorkého veřejnosti z listopadu 1918, který je výzvou k podpoře revoluce. V tomto dopise se Gorkij vyznává z toho, jak postupně překonával své výhrady vůči bolševickému převratu: „Nebudu popíráti, že této konstruktivní práci předcházelo boření a ničení často nutností neodůvodněné, že dokonce do dnešního dne proces boření není vždy provázen prací konstruktivní, ale právě já mám — více než kdo jiný — právo a důvody, abych rozhodně prohlásil, že kulturní tvůrčí práce ruské dělnické vlády, jež se koná v nejobtížnějších poměrech a vyžaduje heroického napětí energie, že tato kulturní práce postupně nabývá rozměrů a forem nebyvalých v dějinách lidstva.“ A Gorkého dopis

končí výzvou k výstavbě nového světa: „Pojďte s námi k novému životu, jež se snažíme stvořit, nešetříce sebe, nikoho a ničeho, v chybách a utrpení, s velikou radostí z práce a s plamennou nadějí na úspěch, odevzdávající všechno své konání poctivému soudu budoucích dějin. Pojďte s námi do boje proti starým řádům, do práce na stavbě nového života — pojdte s námi k svobodě a kráse života!“

Neumann přinesl v Červnu jednak doslov Prokopa Maxy ke Gorkého knize, jednak i ukázky z Nečasových úvah, a doprovodil je komentářem. Gorkého vztah k sovětské moci měl na Neumannův vývoj nemalý vliv.

V květnu 1919 přinesl Červen první ukázkou z Leninova spisu Stát a revoluce, přetištěnou z Dělnického deníku. V této době už Neumann připravoval české vydání celého spisu; vyšel však až na jaře 1920 v překladu mladého básníka Josefa Reinerera a jeho ženy Jarmily Reinerové-Nečasové. Uvedení prvního Leninova spisu v češtině mělo podstatný význam jak pro naši veřejnost, tak i pro vývoj Neumanna samotného.

Na změnu Neumannova vztahu k marxismu zapůsobilo i to, že teoretik anarchismu Petr Kropotkin se vrátil do revolučního Ruska a přes své výhrady k bolševickému postupu se snažil jej podporovat. Také příklad někdejšího německého anarchokomunisty Ericha Mühsama, který se rozešel s anarchismem a přijal marxistické názory, nezůstal na Neumanna bez vlivu.

Ve třetím ročníku se stává Červen (od jara 1920) orgánem komunistických skupin. Byl to důsledek rozchodu Neumannova se stranou čs. socialistů. Už před volbami v dubnu 1920 píše Červen otevřeně, že severočeský horník by mohl odevzdat svůj hlas jen pro stranu komunistickou, kdyby u nás už existovala, a že jeho místo není v žádné sociál-patriotické straně.

Události v Německu, kde na jaře 1920 došlo k tzv. Kappovu puči a k odhodlanému boji dělnictva proti kontrarevoluční vládě, přispěly k vyjasnění vztahu našich anarchistů k revoluci. Po volbách přináší časopis Červen výzvu k někdejším anarchistům, ať už zůstávají zatím v některé

ze socialistických stran nebo mimo ně, aby se sdružovali za účelem obrody socialistického hnutí a aby zahájili diskusi o hlavním politickém úkolu, tj. o vytvoření komunistické strany.

Typické pro Neumannův rozchod se socialistickou stranou je to, že o 1. máji 1920 mluvil na táboru lidu v Lomu na manifestaci sociálních demokratů, ačkoliv ve stejnou dobu oslavovali zde 1. máj i čs. socialisté. Brzy nato přinesl Červen usnesení porady bývalých členů České federace anarchistické, v níž sdělují, že „vystupují... ze strany českých socialistů, která je toliko překážkou nezbytnému vývoji, doporučují soudruhům, aby odborově organizovali se bez výhrad v odborových organizacích sociálně demokratických a politicky tvořili prozatím komunistické skupiny, dokud doba si nevynutí založení jednotné strany komunistické“.

Důležitou roli začíná hrát vztah časopisu Červen a skupiny kolem něho ke straně sociálně demokratické. Rostoucí diferenciací uvnitř sociální demokracie vykrystalizovala už v prosinci 1919, kdy se na samostatné konferenci ustavila marxistická levice, vyslovila se pro Třetí internacionálu a přijala návrh na doplnění programu strany, který vycházel z tezí prvního kongresu Komunistické internacionály. Konference hodnotila republiku jako třídní stát buržoazie, přijala zásady boje za diktaturu proletariátu a orientovala se na budování dělnických rad.

Levice nespáchala s organizačním oddělením, naopak snažila se získat pro revoluční program většinu strany a ujmout se jejího vedení na příštím sjezdu. Při provádění této taktiky se však občas dopouštěla přílišných kompromisů s pravicovým vedením strany, zejména při hlasování pro program druhé Tusarovy vlády, které mohlo podporovat iluze o charakteru této koalice socialistů s agrárníky.

Při hodnocení jarních voleb 1920 charakterizuje komentář Června sociální demokracii jako „relativně nejsocialističtější, byť v hlavě nikoli opravdu socialistickou“. Levice vedená soudruhy Bohumírem Šmeralem, Antonínem Zápotockým, Josefem Hybešem a Josefem Hakenem usilo-

vala o obrodu strany v duchu revolučního marxismu, ale jen postupně se dopracovávala k plnému pochopení zásad Třetí internacionály, která byla založena v Moskvě v březnu 1919.

Červen kritizuje v tu dobu (13. května 1920) v Neumannově článku Strana, nebo proletariát? snahu udržet jednotu sociálně demokratické strany za každou cenu a přirovnává stranu k málo pohyblivému obru:

„Tento kolos, jemuž není v republice rovného, uhýbal denně před každým uličnickým gestem buržoazie, před každým ničemným dupnutím reakce. Tento kolos má prázdnou hliněnou hlavu, která se jmenuje dnes Vlastimil Tusar, a prázdné hliněné nohy, které se jmenují pravice, a proto jen duní, ale nejedná.

Myslíme, že k takovému uhýbání před buržoazií a reakcí není věru třeba podobného kolosu. A k jinému dosud nesloužil. K takovému uhýbání stačí úplně sociálpatriotická kohorta se svými uvelebenými sekretáři a nachytanými hejly; k tomu není třeba, aby vlekla za sebou uvědomělý revoluční proletariát.“

V třetím ročníku Června otiskuje Neumann několik Leninových statí (především Třetí internacionála a její místo v dějinách, dvě ukázky z knihy Dětská nemoc „levičáctví“ v komunismu a projev na III. sjezdu Komsomolu). Ale sám v téže době ještě považoval marxismus jen za jednu z forem socialismu, za jednu z možných koncepcí, a vedle Marxe a Engelse řadil mezi učitele socialismu i Kropotkina, Bakunina, Proudhona. Teprve Leninovy statí Neumannova přesvědčily, že mezi základní práce socialismu nelze zařazovat projevy maloměstského socialismu. Především na něho zapůsobilo seznámení s Leninovým spisem Stát a revoluce. Při četbě Lenina došel k poznání, že socialistická revoluce se neuskuteční utopickými formami anarchistické „přímé akce“, ale že půjde o dlouhé, nesnadné období, že jedinou cestou je revoluční diktatura proletariátu v duchu Marxově a Leninově. Zároveň pochopil Neumann i úlohu subjektivního činitele v tomto třídním zápase, revoluční strany proletariátu, a smířil se s nutností revolučního

násilí. Už v článku Anarchisté a Třetí internacionála z 22. dubna 1920 přiznává Neumann, že zrození Komunistické internacionály, ruská revoluce, úspěchy sovětské republiky způsobily v myslích anarchistických komunistů velký otřes a převrat. Leninův výklad prvotního marxismu, „ať již na jedné straně jest více nebo méně oprávněný, a třebaže na druhé straně je tak nepřátelský anarchistické ideologii, vrátil socialismu jeho pravý, prvotní, radikální a revoluční smysl, jež v desetiletí před válkou pozdější marxisté a sociální demokraté úplně zahladili a znešvarili až k malomocenství revizionismu a sociálpatriotismu, vzbudivše tím u anarchistů největší ošklivost“. Neumann dále uvádí, že anarchistům nebylo snadné smířit se především s diktaturou proletariátu, ale že výsledky revoluce postupně překonaly všechny předsudky. Někdejší anarchisté, nechtějí-li hráti úlohu šosáků, kteří o svobodě a revoluci jen deklamují, musí se této revoluční příležitosti chopit oběma rukama.

Bližší seznámení s cíli a postupem revoluce v Rusku rozkládaly postupně i naše komunistické anarchisty na křídlo revoluční a kompromisnické. Konference anarchokomunistů v Lomu u Mostu 30. dubna 1920 se usnesla utvořit komunistické skupiny (o měsíc později se vytvořil Svaz komunistických skupin) do té doby, pokud nebude v Československu založena komunistická strana. Část anarchokomunistů vedená dr. Vrbenským však zůstávala i nadále členy Čs. strany socialistické, opustila ji až v roce 1923 a po dvou letech vplynula rovněž do KSČ. Politické zrání v komunistických skupinách urychlily i zahraniční události, a to jak konflikt sovětsko-polský (na jaře 1920), tak i maďarský bílý teror, který následoval po půlroční existenci republiky rad. Také legionáři komunisté, kteří se v průběhu roku 1920 vraceli z Ruska, přispívali k revolucionování situace. Rychlejšímu ideovému zrání napomohla znalost 21 podmínek pro přijetí do Komunistické internacionály, jak se na nich usnesl II. kongres kominterny. Na tomto kongresu byla zastoupena i prozatímní ústřední rada Svazu komunistických skupin, zástupci tu byli Hugo Sonnen-

schein a Emanuel Vajtauer (oba se později s revolučním dělnickým hnutím rozešli a přešli do měšťáckého a přímo fašistického tábora). Schůze ústřední rady Svazu komunistických skupin 15. srpna 1920 v Praze vyzvala k bezodkladnému založení komunistické strany u nás. Na této schůzi byl St. K. Neumann zvolen úřadujícím místopředsedou Svazu (předsedou se stal Petr Stránský, jednatelem Ladislav Klement).

V létě 1920 soustřeďuje časopis Červen velkou pozornost na vztah Svazu komunistických skupin k sociální demokracii. V této straně se konflikt mezi levicí a pravicí vyostřoval; levici podporovala většina členstva, pravice měla pozice, ovládala tisk, seděla ve vládě, sloužil jí organizační aparát strany.

Pravicoví vůdcové už v červenci 1920 uspořádali frakční poradu, na níž přijali směrnice postupu proti levici. Červen soustavně sledoval vývoj konfliktu. V článku O Rusko z 5. srpna 1920 konstatuje Neumann, že „vedle nejkrásnější a nejradostnější události našeho věku, kterou jest zrození socialismu činu, stojí událost nejsmutnější: zrazení socialismu většinou vůdců, obrproletářů a sekretářů. Jakmile toto dobře uvelebené panstvo poznalo, že socialismus počíná se na Východě uskutečňovat, že Marx přestává býti heslem a teorií a stává se v Leninovi činem, ze sobectví a ze zbabělosti uteklo před skutky a zradilo proletariát.“

Levici v sociální demokracii vytýká Neumann váhání a taktizování. Zatím se pravice připravila k rozhodujícímu zápasu, rozhodla se odvolat sjezd proponovaný na září 1920 a resignovat na účast ve vládě, aby si uvolnila ruce pro boj uvnitř strany. Výkonný výbor Třetí internacionály se zabýval situací v naší zemi a do jisté míry dal za pravdu kritice vznášené ze Svazu komunistů a z časopisu Červen, že totiž úsilí o jednotu strany vede levici ke kompromisům. Také vyčkávací stanovisko k přijetí 21 bodů Komunistické internacionály podrobil výkoný výbor kritice. Ovšem zároveň je třeba vidět, že početně slabý Svaz komunistických skupin, navíc organizačně roztržštěný a se zbytky anarchistic-

ké ideologie, nemohl se stát základem pro nově budovanou komunistickou stranu.

V článku k druhému výročí osvobození, otištěném 28. října 1920 v Červnu a nazvaném Děvečka buržoazie, konstatuje Neumann, že republika si buduje znovu potlačovací aparát po rakouském vzoru, že velkoburžoazní vrstva okrádá pracující lid lichvařením a že si vydržuje prodejní tisk, který má klamat veřejnost. „Hned v počátcích této republiky spikli se agrární, měšťáčtí a sociálpatriotičtí (z těchto snad někteří z nevědomosti jen) politikové proti lidu, tj. proti socialismu, aby učinili z této republiky děvečku domácí i dohodové buržoazie,“ uvádí stať, která pak vrcholí konstatováním, že v republice jsou svobodní jen velkozloději, jejich politikové a jejich žurnalisté, ale poctivě pracující a myslící člověk že je tu právě takovým otrokem, bezmocným a vždycky šizeným, jako byl za války a před válkou.

Ve vztahu k levici sociální demokracie sílí ze strany Svazu komunistických skupin výzvy k urychlenému přijetí 21 podmínek a k vybudování komunistické strany. Levice vedená dr. Šmeralem čekala však na příhodnou chvíli. Zároveň bylo třeba bránit se v řadách bývalých anarchistů proti tlaku na separátní postup, proti netrpělivosti, která nechtěla čekat na dokončení krystalizačního procesu v řadách levice sociální demokracie. I ze stránek Června vyřází občas ukvapená kritika levice, již chyběl sebekritický pohled do vlastních řad. Hlavně z pera Sonnenscheinova a Vajtaueroва zaznívaly směrem k sociálně demokratické levici výpady, které hrozily izolovat komunistické skupiny, vzniklé z někdejšího anarchistického hnutí.

Zkušenosti z prosincové generální stávky v roce 1920, protidělnické represe buržoazního státního aparátu a snaha přenést na pracující břemena poválečné hospodářské krize radikalizovaly dělnickou třídu a uspíšily vznik komunistické strany. Od ledna probíhá v sociálně demokratické levici diskuse o 21 podmínkách Komunistické internacionály, v níž se většina členů vyslovila pro ustavení komunistické strany. Proletariát Slovenska a Podkarpatské Rusi ustavil svou komunistickou stranu už v lednu 1921 na sjezdu v Lu-

bochni, německá levice se přeměnila v komunistickou stranu v březnu 1921 v Liberci. K ustavujícímu sjezdu, na němž se sjednotila celá marxistická levice (s výjimkou komunistů polských, německých a Svazu komunistických skupin), došlo v Praze 14.—16. května 1921.

Těmto událostem už nevěnoval Stanislav K. Neumann tolik publicistické pozornosti, jako předchozímu vývoji. Ve čtvrtém ročníku se těžiště časopisu Červen přesunulo znovu k zájmům uměleckým, politické události sleduje jen okrajově. Překvapuje např. to, že nejdůležitější událost roku 1921, založení Komunistické strany Československa, zaznamenal jenom v malé glose. Neumann se ustavujícího sjezdu KSČ zúčastnil jako host za Svaz skupin a přednesl tu pozdravný projev. K vlastnímu splynutí Svazu komunistických skupin s KSČ došlo až na slučovacím sjezdu 30. října—4. listopadu 1921.

V srpnu 1921 vyšel v Rudém právu dokument o tom, že byl založen Proletkult, organizace „pro proletářskou kulturu ve smyslu komunistickém“. Neumann si uvědomoval, že ideologický boj teprve začíná, a chápal nemalé úkoly našeho Proletkultu. „Pracovati do hloubky, nikoli zviřovati prach na křížovatkách,“ tak si formuloval poslání kulturně výchovné práce mezi dělnictvem. V prosinci 1921 vydává poslední číslo časopisu Červen a ve stati na rozloučenou prohlašuje: „Červen dohrál již svou úlohu jako časopis jednotlivcův a vedle strany stojící; jako redaktor mohu se dnes zúčastniti jen díla kolektivního a tím bude bohdá orgán proletářské kultury v Československu.“ Právem však 11. prosince 1921 ve stati Nekrolog z Rudého práva konstatuje: „...krok za krokem jsme se probíjeli bezohledně k lepšímu poznání a tak dlouho, dokud jsme nedošli tam, kam upřímný socialista dojíti musí, — ke komunismu. A přitom došli jsme jako jedni z prvních.“ A článek končí zvoláním: „Červen je mrtev, ať žije Proletkult!“

Paralelně s Neumannovým vývojem politickým probíhalo i jeho zrání umělecké, které vyvrcholilo v tomto období organizováním nejmladší generace a úsilím o vytváření proletářského umění.

V roce 1918 zakládá Neumann Červnem tribunu mladých umělců, především výtvarníků. Šlo mu o kontinuitu s moderním uměním, kterou narušila světová válka. Nástup Června měl být dokladem „uměleckého jara českého“. Kruh spolupracovníků se příliš nezměnil proti té skupině, která připravila Almanach na rok 1914: především bratři Čapkové, dále výtvarníci Václav Špála, Bohumil Kubišta, Vlastislav Hofman, Jan Zrzavý, Rudolf Kremlička, Pravoslav Kotík, Jan Konůpek. Z literátů se sdružují kolem Června Otokar Fischer, Richard Weiner, Jaroslav Durych, Vojtěch Mixa, z mladších pak Josef Hora a Vladislav Vančura. Zejména výtvarná skupina Tvrdošijných byla Neumannovi v té době nejbliže. Z výtvarných teoretiků a architektů patří ke spolupracovníkům prvního ročníku Června Václav Nebeský, Josef Kodíček, Bedřich Feuerstein, Jindřich Fleischner.

Neumann v tomto období klade důraz na umělecké výboje mladé moderny a není vždy spravedlivý k tradičnějším hodnotám českého realistického umění; především nedoceňuje prózy Ivana Olbrachta, Marie Majerové a Heleny Malířové.

Česká výtvarná moderna zabírá v Červnu nejvíce místa. Z literárních prací sehrálo převratnou úlohu přetlumočení slavného Apollinairova Pásma z pera Karla Čapka, dále přetiskl Červen jeden překlad z poezie Walta Whitmana a jednu báseň Emila Verhaerena, z českých autorů se tu objevují básně Neumannovy, Šrámkovy a Horovy. Z prózy vycházel na pokračování Philippův Bubu z Montparnassu a tři prózy tu otiskli bratři Čapkové. Ostatek byl věnován převážně kritikám, polemikám, ale i obrazovým přílohám mladé výtvarné moderny. Také literární recenze, psané především Neumannem a Karlem Čapkem, jsou v menšině ve srovnání s místem, jaké zabírá výtvarnictví. Souvisí to s podnětností mladé české výtvarné moderny. Jestliže na přelomu století těžiště sporů o nové výboje tkvělo v literatuře, pak v období kolem první světové války se zcela přesunulo na pole výtvarné.

Z moderního umění byli v té době Neumannovi nejbliže

Walt Whitman a vlámský revoluční básník Émile Verhaeren. Pokud jde o výtvarný vkus, stavěl Neumann v té době nejvýše Václava Špálu a Josefa Čapka, naproti tomu kubismus jej nechával chladným: našim kubistům vytýkal netvůrčí napodobování Picassa. Měl kupodivu — uvážíme-li malé pochopení pro tvárné hodnoty českého literárního realismu — velkou úctu k tvorbě Antonína Slavíčka, Miloše Jiránka a Mikoláše Alše, ve srovnání s nimi, „jichž jsme si mohli opravdu vážiti a kteří nás dovedli rozehráti skutkem nebo slovem“ (Ať žije život, 1920, str. 230), zdá se mu tvorba českých kubistů — obdivuhodná jako nález — nesnesitelná jako dogma. Od umění žádá v tu dobu prostou a veselou radost z věcí.

Česká soudobá próza jej neuspokojovala zdaleka tak, jako malířská tvorba Tvrdošíjných. Z literatury oceňoval především první knížky bratří Čapků, společnou prvotinu Zářivé hlubiny i Karlova Boží muka a práci Josefa Čapka Lelio. Jejich směřování charakterizuje jako „magický realismus“ a oceňuje na něm, že nechce podávat jen pasívní přepis jevové skutečnosti, ale naopak tuto skutečnost zhušťuje a přetváří. V tu dobu nevadil Neumannovi ani čapkovský relativismus a iracionalismus, i když si nad tvorbou Karla Čapka uvědomil rozpornost básníka a filosofa a obával se pro budoucnost jeho myslitelských slabin.

Ve výtvarné kritice, kterou v té době tiskne především v Červnu (ale přispíval i do Národních listů, Českého socialisty, Lidových novin), spatřuje východisko soudobého moderního umění v tvárných výbojích Cézannových a Picassových. Z českých malířů jsou mu nejbližší ti, kteří na tyto průboje nepřísahají do písmene (to vyčítá Emilu Fillovi a Vincenci Benešovi) a kteří usilují o osobité rozvíjení světových podnětů. Oceňuje svébytnost Václava Špály, v Josefu Čapkovi spatřuje „lyrika prostých věcí“, jehož velkým tajemstvím uměleckým je hlavně křehká něha.

V druhém ročníku Června se zřetelně ukazuje názorová diferenciacie v kruhu uměleckých spolupracovníků. Předválečná moderna, s kterou Neumann vstupoval do prvního ročníku, se postupně rozcházela a kolem Neumanna se za-

čali shromažďovat politicky angažovaní tvůrci. Z kruhu Června odešli Otokar Fischer, Richard Weiner, Jaroslav Durych, Miroslav Rutte aj., zato se tu objevují Antonín Sova (v prvním čísle nového ročníku otiskl proslulý básnický manifest Sloky spisovatelům), Fráňa Šrámek, Helena Malířová, Vlasta Borek, z mladší generace pak Josef Hora, František Němec, A. M. Píša, Ivan Suk, Artuš Černík aj. V podtitulu časopisu se objevilo: týdeník pro radikální směry a kulturní politiku.

K ujasnění na kulturní frontě v Československu přispělo založení Socialistické rady osvětových dělníků v červenci 1919. Červen přinesl svolání Všemu produktivně pracujícím lidu v Československé republice, které podepsalo jedenáct českých a německých umělců a publicistů. Tito tvůrci zdůraznili svou solidaritu s věcí proletariátu, nazvali se „třídně uvědomělými dělníky mozku a srdce“ — a proklamovali jako cíl republiku socialistickou.

Proklamace Socialistické rady neovlivnila náš veřejný život tolik, jak její iniciátoři asi očekávali, vyvolala však polemiky v měšťáckém tisku. Neumann hájil pak v dalších vystoupeních smysl manifestu. Především oponoval kritikům z měšťanského tábora, kteří manifest považovali za pouhý pasivní odraz Barbussova hnutí Clarté a výzev Romaina Rollanda. Neumann zdůrazňoval, že proti všeobecnějšímu, platonickému manifestu francouzskému hlásí se český manifest výslovně k socialismu. Přes určité sociální iluze a utopické představy o revolučních prostředcích se hrála Socialistická rada osvětových dělníků v období před vznikem čs. Proletkultu kladnou úlohu.

Ve čtvrtém ročníku časopisu Červen (1921) shromažďuje se kolem listu mladá umělecká generace, která vidí v Neumannovi svého patrona a ideového vůdce. V programovém prohlášení Neumannově ze 7. dubna, nazvaném Do nového ročníku, se přímo prohlašuje: „Nebudeme se tajiti tím, že chceme rozpoltiti český kulturní život a pomáhati zocelit veliký duchovní svazek mladých kulturních pracovníků s revolučním proletariátem domácím i světovým.“

Ve čtvrtém ročníku Června — a také v časopisu Kmen,

který rediguje od r. 1919 — dává Neumann příležitost mladé umělecké generaci, která se organizuje ve spolku Devět-sil. Neumann se snaží tuto generaci sjednocovat, poskytuje jí publikační možnosti a mladí mu oplácejí tím, že se k němu hlásí jako k svému vzoru. Např. Jaroslav Seifert prohlašuje v recenzi Neumannova básnického výboru, otištěné roku 1921 v Červnu (str. 179): „S vydáním přítomného výboru právě tak jako s vydáním svých spisů přichází Stanislav K. Neumann ve vhodnou chvíli, neboť zejména dnes potřebujeme poznati Neumanna celého; je toho třeba zejména mladé generaci, která všechny své prvotní impulsy nesporně čerpala z jeho díla, která chce-li teoreticky vysvětliti své úsilí a určití svou vývojovou úlohu v českém umění, musí se především vyrovnati s Neumannem jakožto s největší osobností nejenom uměleckou, ale i kulturotvornou.“ Seifert oceňuje na Neumannovi především logiku vývoje a charakterní jednostrannost, „která se spíná s výbojností, s bojácným novotářstvím a úžasným vitálním elánem v harmonický celek povahy věčně mladého básníka“.

Když nejmladší generace získala v měsíčníku Orfeus svůj orgán (léto 1920), varoval ji Neumann před pouhým artismem a odtržením od společenských událostí. V prohlášení redakce Kmene (14. října 1920), nazvaném Básníkům, vyzývá Neumann spisovatele mladé generace, aby „se rozpomněli na problém své doby, aby zanechali pouhých her a přiblížili se k budoucím zástupům. Vždyť jde i o jejich budoucnost: jistě nechtějí být zapomenuti jednou s posledními hloupostmi, které provádělo měšťáctvo.“

Prohlášení pak vyúsťuje přímo ve sdělení, že redakce Kmene nebude napříště uveřejňovat básně, které „za prvé nebudou tvárně jasny a srozumitelný každému průměrnému čtenáři a za druhé vědomě a přímo svým obsahem nepřihlásí se ideově k socialistickému světu a k sociální revoluci“. Neumann se v tomto období distancuje jak od umělecké samoúčelnosti, tak i od špatného tendenčního umění a od tradičního realismu. Nové umění viděl vyrůstat především pod vlivem Whitmanovým, Verhaerenovým, Apollinairovým a Majakovského.

Neumann vlídně přijal podnikání mladé umělecké generace, uvítal časopis Orfeus i sborník Musaion, má zpočátku kladný vztah k Devětsilu, ale zároveň varoval před odtržením od společenské reality, před individualismem a artismem. Otiskl 24. února 1921 ve čtvrtém ročníku časopisu Kmen Teigův článek Novým směrem, ale doprovodil jej redakčním komentářem, v němž konstatuje, že s ním v některých detailech nesouhlasí, ale průbojnost mladých vítá. „...jsme na druhé straně rádi, že nová mládež, překypující životem, snaží se mysliti samostatně a odlišiti se i od svých bezprostředních předchůdců. Zejména tu však vítáme ideovou snahu revoluční, jejímž cílem jest jednotný peň umění v osvobozeném lidství.“

V Červnu otiskuje Neumann Wolkerovu báseň Svatý Kopeček, psanou pod vlivem Apollinairova Pásma, a také další článek Teigův nazvaný S novou generací. V létě 1921 vyšlo dokonce zvláštní číslo časopisu Červen věnované Devětsilu. V tomto devětsilském čísle otiskl Vladimír Štulc stať Řád světa a díla, která pro svůj iracionalismus a útoky na moderní civilizaci vzbudila námitky v dalších číslech časopisu (především s ní polemizoval A. M. Piša).

Neumann oponoval pojetí poezie u mladých především básnickými činy. Tak např. otiskuje 24. listopadu 1920 ve čtvrtém ročníku Června Horovu báseň Verše — a zároveň k tomu připojuje v témže čísle a na téže stránce své Polemické sloky s příznačnými verši: „Nechť sociální verš po dělníkově boku / tunelem dneška se do budoucnosti dere.“ Podobně i v básni Prolog se distancuje od individualistické tvorby mladých:

Ty radosti a žaly intimní,
ta hudba soukromá,
nechť v buržoazní poezii zní
pro starý svět, jenž tolik toho má,
a přece zahyne.

V jednom z fejetonů, zařazených do knihy S městem za zády (Lidé jsme a jenom lidé), vytýká Neumann českým

literátům, že se málo angažují ve věcech veřejných, že ti, kdo s elánem vedli polemiky literární a estetické, „neprojevili nikdy nějakého charakterního mínění o věcech veřejných, ač právě u nás nebyla nouze o příležitost k tomu, ač právě u nás mělo se leckdy promluvit i z této strany“. S lítostí konstatuje, že jsme měli málo takových básníků-občanů, jakým byl Victor Hugo nebo Émile Zola. O sobě pak prohlašuje: „...od časného mládí měl jsem ještě jiné zájmy. Literatura a umění nebyly mi nikdy alfou a omegou života.“ I Neumannova činnost v letech 1918—1921 — zachycená vedle umělecké tvorby (v níž vznikalo v tomto období jádro Rudých zpěvů, jedné ze základních sbírek naší proletářské poezie) v publicistice, ve statích a projevech, jak je shrnul tento soubor — dokládá jednotu básníka a občana. Neumann, jeden ze zakladatelů naší komunistické strany, zanechal ve svých článcích a polemikách stopy nesnadného zápasu s pozůstatky anarchistických teorií, zápasu o přijetí a osvojení si leninismu. Jeho příklad netkví v ideální čítankové podobě neomylného, neváhajícího a vždy stoprocentně přesvědčeného člověka, ale nabízí vzor mnohem lidštější a opravdovější: bojovníka, který nasazuje celou svou osobnost pro lepší budoucnost lidstva — a zároveň nemálo sil věnuje zápasu na „bitevním poli v nás“.

Štěpán Vlašín